

VÝCHODISKA PROFESIONALIZACE OZBROJENÝCH SIL

Major Ing. Josef PROCHÁZKA

Většina evropských států stojí před podobným bezpečnostním dilematem. Mají síly, zajišťované se značnými náklady, které však nejsou vhodné k užití pro řešení hrozeb dneška a předvídatelné budoucnosti. To je dilema členských států NATO i partnerských zemí, které mají zájem na společném řešení.

DONELLY, Chris: Shaping soldiers for the 21st century, NATO review, Summer/Autumn 2000.

Odborně aktuální a politicky ožehavé téma profesionalizace ozbrojených sil je průřezovým problémem, který se dotýká všech oblastí vojenského managementu a budoucí podoby ozbrojených sil. Existuje mnoho aspektů, které je nutné při rozhodování o této otázce pečlivě zvažovat v jejich širokých souvislostech. V rámci příspěvku budou některé úhly pohledů blíže objasněny s podrobnějším zaměřením na ty aspekty, které souvisí s řízením zdrojů (*Resource Management*).

Vojensko - historický aspekt

Zavádění konskripčních armád na základě branné povinnosti je z historického pohledu relativně novým fenoménem, který byl vyvolán průmyslovou revolucí a technickým pokrokem ve vojenství. Postupné zdokonalování vojenské techniky a výzbroje se radikálně odráží ve způsobech vedení válek. Výsledky válečných konfliktů nejsou již rozhodovány v jednotlivých bitvách, které vyčerpaly vojenský potenciál protivníků (jejich lidské, materiální a finanční zdroje) ve velmi krátkém časovém intervalu. Armády nebyly schopny zabezpečit jejich komplexní znovuobnovení v požadovaném čase. V rámci Rakousko-Uherské monarchie dochází k prvním snahám o zavedení selektivní rekrutace a k válečnému doplňování vojsk připravenými zálohami za vlády Marie Terezie. Teprve výsledek Rakousko-Pruské války v roce 1866 však znamená rozhodující průlom při zavádění branné povinnosti. Armádní reforma byla podpořena přijetím zákona o branné povinnosti dne 5. prosince 1868. Na jeho základě museli všichni muži ve věku od 20 roků schopni vojenské služby vykonat 3-letou základní aktivní službu u vojska a 10 respektive 12 roků byli k dispozici jako mobilizační rezervy. Novelizací zákona ze dne 5. července 1912 dochází ke zkrácení aktivní základní vojenské služby u pozemního vojska na 2 roky

a mobilizační povinnosti na 10 roků. U námořnictva byla délka základní vojenské služby delší a trvala 4 roky s kratší mobilizační povinností v délce 5 roků.

Obdobné trendy jsou patrné i v ostatních evropských státech na přelomu 19. a 20. století. Bojeschopnost armád a jejich úspěch nebyly v této době již závislé pouze na jejich aktuálním stavu (početní stav, vycvičenost, výzbroj a materiální zabezpečení), ale jejich kvalita byla významně ovlivňována schopností jejich komplexního válečného doplňování.

Důkazem závislosti válečného doplňování armád na základě branné povinnosti je i průběh první a druhé světové války. Například na konci první světové války dochází k absolutnímu vyčerpání všech disponibilních zdrojů Rakouska - Uherska. Ve velení armády převládal názor, že hospodářská situace monarchie vzala poslední naděje na jakýkoliv přijatelný výsledek války. Průměrná hmotnost rakouského bojovníka klesla na 50 kilogramů, vázl přísun materiálu všeho druhu. Vyčerpáním použitelných záloh v zázemí dochází k nedostatečné obměně lidských zdrojů pro náhradu ztrát polních vojsk. Počty u pěších divizí klesly na polovinu předepsaného stavu.

Tento trend trval i po celé období studené války a bipolárně rozděleného světa až do konce 80. let, kdy se ve strategických a operačních plánech obou vojenských bloků kalkuluje s obrovským vojenským potenciálem, který je nutný pro vedení rozsáhlých lineárních bojových operací v rámci globálního konfliktu. Vysoké nároky na lidské zdroje a kvalitní zabezpečení výcviku konskripčních armád se odráží i v délce základní vojenské služby, která činí ve státech Varšavské smlouvy minimálně dva roky a více.

V 90. letech 20. století dochází k obrovské redukci zbrojního potenciálu v celé Evropě. Uvolnění mezinárodního napětí a nové bezpečnostní hrozby již nevyžadují udržovat masové armády s jejich rozsáhlou potřebou válečného doplňování. Spektrum použití ozbrojených sil se přesouvá především do oblastí řešení mírových operací, globální konflikt velkého rozsahu je méně pravděpodobný. Nové úkoly vyžadují i zcela novou kvalitu ozbrojených sil. Menší, vysoce mobilní, technicky vybavené a kvalitně vycvičené armády by měly být schopny působit dlouhodobě mimo teritorium vlastního státu v rámci mnohonárodních sil.

Na základě těchto zásadních změn dochází k postupnému snižování délky základní služby v armádách bývalé Varšavské smlouvy, zvyšování podílu profesionalizace a u některých států (Belgie – 1995, Nizozemsko – 1998, Francie od roku 2002) k přechodu na plně profesionální ozbrojené síly.

V České republice se od roku 1990 postupně snižuje délka základní vojenské služby, která je i po zkrácení na 12 měsíců jedna z nejdelších v rámci Aliance. Redukuje se významnou měrou početní stav ozbrojených sil (v roce 1993 – 90 000, v roce 1999 – 63 601 vojáků v činné službě). Zvyšuje se úroveň profesionalizace zejména u jednotek vyčleněných pro NATO a ve vzdušných silách. V podmínkách AČR však

nelze očekávat ve sledovaném plánovacím období do roku 2010 míru profesionalizace vyšší než-li 64 %. ¹

Vojensko - strategický aspekt

Změně bezpečnostního systému by měla předcházet důsledná analýza bezpečnostní situace státu a bezpečnostní situace aliančních partnerů. Základní bezpečnostní dokumenty České republiky (*Bezpečnostní strategie ČR a Vojenská strategie ČR*), které definují hrozby a ohrožení států s následnými úkoly ozbrojených sil pro jejich eliminaci, byly postupně schváleny vládou ČR v únoru a březnu roku 1999.

Bohužel z řady objektivních důvodů (Kosovský konflikt, přijetí nové Strategické koncepce Aliance a Iniciativy na zvýšení obranných schopností Aliance) se velmi krátce po schválení těchto základních dokumentů začalo hovořit o potřebě jejich novelizace, která v současné době již probíhá.

Je zřejmé, že budování bezpečnostního systému nejen v ČR, ale i v Evropě a v rámci NATO je v neustálém vývoji. S tím souvisí i určitá úroveň nejistoty. Za této situace je velmi obtížné vytvářet seriózní dlouhodobé armádní koncepce a reformy a konfrontovat možnosti s našimi vojenskými závazky jak vzhledem k Alianci, tak i pro vlastní obranu teritoria státu. Jaká bude organizační struktura armády, v jakých počtech, s jakou výzbrojí, s jakým celkovým materiálním zabezpečením a především jaké úkoly bude plnit, jsou otázky, pro jejichž rozuzlení se musí najít ztracený konec na zamotaném klubíčku.

Ministerstvem obrany ČR byly za této situace vypracovány dva základní koncepční dokumenty (Koncepce výstavby rezortu obrany do roku 2004 s výhledem do roku 2009 a Dlouhodobý plán výstavby resortu obrany na léta 2001—2010), které hovoří o postupné profesionalizaci a snižování počtu vojáků základní služby. Do konce roku 2003 se předpokládá plně profesionalizovat pouze reakční síly (SOR – síly okamžité reakce, SRR – síly rychlé reakce).

Vojensko - technický aspekt

Technologický vývoj a technický pokrok ve vojenství vytváří obrovský tlak na změnu kvality ozbrojených sil. Tak jako v minulosti ovlivnila průmyslová revoluce zákonitý přechod na vytváření konskripčních armád, působí dnes jako hybná síla pro vytváření profesionálních struktur. Sofistikované zbraňové systémy vyžadují určitou dobu na jejich dokonalé zvládnutí, která zásadně přesahuje délku základní vojenské služby a disponibilní čas pro kvalitní výcvik vojáků základní služby. Technický aspekt pro zavádění postupné profesionalizace ozbrojených sil se zdá být jako jeden z mála faktorů nejméně zpochybnitelný. Pokud bude zabezpečeno dostatečné množství kvalitně připravených záloh pro potřebu válečného doplňování z řad býva-

¹ Dlouhodobý plán výstavby rezortu obrany na léta 2001 - 2010, 2000 - Praha: MO ČR, str. 78.

lých profesionálů, je možné konstatovat, že z pohledu vojensko technického vývoje se profesionalizace ozbrojených sil stane v budoucnosti nevyhnutelnou.

Kromě zvýšených požadavků na kvalitu obslužného personálu je technickým pokrokem ovlivňována i vojenská strategie a vojenské umění. Budoucí válečné konflikty budou zcela jiného charakteru než rozsáhlé lineární konflikty v první polovině 20. století. Novým operačním požadavkům se budou muset přizpůsobit všichni příslušníci ozbrojených sil.

Vojensko - sociální aspekt

Mnoho zajímavých pohledů na problematiku profesionalizace ozbrojených sil nabízí velmi široká oblast vojensko - sociálních aspektů, která se dotýká velmi úzce i schopnosti demokratického státu zabezpečit požadované lidské zdroje pro potřebu doplňování ozbrojených sil. Výraz „demokratický stát“ z předcházející věty není samoúčelný, vyjadřuje skutečnou povahu problému profesionalizace. Výsledky sociologických průzkumů jak u našich aliančních partnerů, tak i u nás zcela jednoznačně vypovídají o postojích občanů a zejména mladé generace k profesionalizaci a armádě.

Dílčí zpráva z reprezentativního mezinárodního průzkumu z prosince 1996 porovnává názory občanů ČR, Německa a Polska na formy vojenské a nevojenské služby. U občanů ČR převažují negativní postoje k vojenské základní službě, u Němců je poměr odpůrců a zastánců vyrovnaný a u polských občanů převažuje zřetelně pozitivní vztah k vojenské službě. Poláci preferují vojenskou službu před civilní, u mladých Němců je to naopak a v ČR jsou obě formy (vojenská i civilní) hodnoceny jako nedůležité.²

Míra akceptace různých forem vojenské služby ve společnosti se přímo promítá do oblasti disponibilních lidských a finančních zdrojů. Tato skutečnost vytváří dva možné pohledy na profesionalizaci:

a) Stále větší počet mladých lidí upřednostňuje vykonání civilní služby nebo jejich zdravotní stav jim neumožňuje základní službu vůbec absolvovat. Při synergii s kontinuálním poklesem branecké populace se dostává současná konskripční armáda do existenčního problému, jak efektivně zabezpečit její mírové doplňování vojáky.

Demografická prognóza vývoje počtu obyvatelstva ČR je pesimistická i z hlediska potřeb zabezpečení obrany lidskými zdroji.³

V roce 1993 nastoupilo prezenční službu pouze 50% branců z počtu 94 000 disponibilní branecké populace, v roce 1999 to bylo pouze 30% ze 74 000 a po roce 2000 to bude pravděpodobně pouze 20 % při stále klesajícím počtu branců (asi 67 000 ročně).

² Zdroj.: SYLABUS, Poznatky ze sociologických výzkumů o armádě 1994 - 1998, 1999 - AVIS: MO ČR, str.44.

³ Dlouhodobý plán výstavby rezortu obrany na léta 2001 - 2010, 2000 - Praha: MO ČR, str. 16.

Na základě statistických údajů a prognóz bude v roce 2005 k dispozici pouze cca 7 000 branců, kteří budou ochotni nebo schopni vykonat základní vojenskou službu. Tento počet však v žádném případě nestačí k zabezpečení plánovaných potřeb mírového doplňování ozbrojených sil.⁴

b) Ministerstvo obrany bude nuceno vstoupit na trh práce, kde bude usilovat o získání potřebné pracovní síly na základě ekonomických pravidel volného trhu, na základě pravidel nabídky a poptávky. To může ve svém důsledku vyvolat značné tlaky na již tak značně napnutý vojenský rozpočet.

Zkušenosti našich aliančních partnerů (Holandsko, Belgie, Francie), kteří k profesionalizaci jejich ozbrojených sil již přistoupili nebo přistupují, hovoří o nutnosti dlouhodobé a pečlivé přípravy profesionalizace, mezi kterou zákonitě patří i analýza trhu práce. Zejména v počátečních fázích zavádění plné profesionalizace musí být počítáno se zvýšenými finančními nároky na získání pracovní síly v požadované kvalitě a kvantitě.⁵

Z hlediska vojensko-sociálního je pro vytvoření zdravých vztahů armády a společnosti důležité nejen definovat úkoly armády politickými institucemi, ale i ztotožnění občanů s výší finančních prostředků vydávaných na obranu, za které obdrží maximální úroveň bezpečnosti.

Vojensko - ekonomický aspekt

Nejčastěji kladené otázky jak ze strany odborníků, tak i ze strany laiků souvisí s cenou, kterou bude tato společnost muset zaplatit za reformu svých ozbrojených sil a za přechod na dobrovolnou - profesionální armádu. Je to otázka oprávněná, ale stále platí pravidlo, že nic není zadarmo. Problém je objektivní ekonomické vyjádření míry bezpečnosti, kterou jsou jednotlivé formy (produkty) ozbrojených sil schopny efektivně zabezpečovat. Jinak řečeno porovnání ceny a užité hodnoty, kterou nám jsou ozbrojené síly schopny vytvořit.

Mohli bychom polemizovat o otázce motivace k výkonu vojenského povolání, o výši platu, za který je občan ochoten toto povolání vykonávat, kolik stojí jeho výcvik, jaké má další sociální výhody, jejich ekonomické vyjádření a další a další aspekty, které přímo nebo nepřímo souvisí s penězi, ale to bychom se dostali absolutně mimo rozsah tohoto příspěvku.

Z ekonomického pohledu je důležité, že výdaje na obranu se na základě rozhodnutí vlády ČR č. 478/96 ze září 1996 budou odvíjet od hrubého domácího produktu a tedy od výkonnosti naší ekonomiky. V rámci alokovaných zdrojů na obranu

⁴ Voznica, P.: Cílená regulace početních stavů ozbrojených sil na bázi manažerských informačních systémů, VR 3/2000, AVIS 1999

⁵ Magenheimer H.: Zur Frage der Allgemeinen Wehrpflicht, In Nationale Sicherheit 3/99, Landesverteidigungsakademi, Wien 1999.

bude vždy nutné stanovovat priority a hledat cestu kompromisních řešení pro odpovídající zabezpečení obrany státu při současném splnění našich aliančních závazků.

Ze zkušeností Nizozemska a Belgie je patrný nárůst výdajů souvisejících s profesionalizací ozbrojených sil zejména v prvních fázích její realizace. V žádném z těchto států nedochází k úsporám v obranných rozpočtech.

Závěr

Výše uvedené aspekty profesionalizace ozbrojených sil nepokrývají pravděpodobně celé spektrum pohledů na danou problematiku. Velmi významný je pohled politický, protože konečné rozhodnutí o profesionalizaci ozbrojených sil je především politickým rozhodnutím. Nezanedbatelný je i právní pohled na současný branný systém, o jehož demokratičnosti a spravedlnosti by bylo možné rovněž polemizovat. Hovoříme sice stále o branné povinnosti, ale vyhnout se výkonu základní vojenské služby je pro brance velmi jednoduché, což výše uvedené statistiky bohužel potvrzují.

Z vojensko - historického pohledu a na základě vývojových trendů posledního desetiletí 20. století, které se promítají přímo do bezpečnostní a vojenské strategie našeho státu a při významném působení rychlého tempa technologického vývoje armády i do vojenství, je možné vidět v postupném a řízeném přechodu k profesionálním vojenským strukturám určité východisko pro efektivní zabezpečení obrany - schopnosti našeho státu a splnění našich aliančních závazků.

Vojensko - sociální aspekty, které je nutné vnímat jako vztah armády a společnosti, akceptace armády společností a ztotožnění se občanů s výši výdajů nutných na zajištění jejich bezpečnosti naznačují ochotu společnosti realizovat tuto významnou změnu celého branného systému státu.

Ekonomické zabezpečení postupného přechodu k profesionálním ozbrojeným silám je velmi významným faktorem. Je to však otázka hledání priorit a kompromisů, nikoli otázka nedostatečné výše alokovaných finančních prostředků na obranu státu.

Plná profesionalizaci ozbrojených sil je závislá především na politickém rozhodnutí. Ministerstvo obrany by mělo připravit cesty, jak tohoto cíle dosáhnout v rámci alokovaných zdrojů, při zabezpečení splnění závazků vůči občanům a aliančním partnerům.